

Hikmet Yurdu, Yıl: 12 C: 12 Sayı: 24 Temmuz – Aralık, 2019/2, ss. 127 - 153

Fakirlik Problemi Üzerine Sosyal ve İtikadî Yaklaşımlar

Social And Theological Approaches On The Poverty Problem

Doç. Dr. Emrullah Fatiş

Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı

E-POSTA: temelislam@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-7922-8574

ATIF: Fatiş, Emrullah, “Fakirlik Problemi Üzerine Sosyal Ve İtikadî Yaklaşımlar”,
YIL: 12, CİLT: 12, SAYI: 24, Temmuz - Aralık 2019/2 ss. 127 - 153

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 07 Nisan/April 2019

Kabul Tarihi / Accepted: 15 Mayıs/May 2019

Yayın Tarihi / Published: 01 Temmuz/July 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Temmuz-Aralık /July-December

YIL/ Year :12 Cilt / Volume: 12 Sayı / Issue: 24 Sez / Pub Date:

Temmuz-Aralık, 2019/2 **Sayfa / Pages:** 127-153

İntihal / Plagiarism: Bu makale, TURNİTİN intihal programıyla tarandıktan sonra, iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Öz: Sosyal ve kişisel kökenli fakirlik türleri vardır. Hangi türden olursa olsun, fakirliğin getirdiği bir takım problemler bulunmaktadır. Yoksullukla din, mezhep tarikat, örgüt seçme arasında bağlantı kurulabilmektedir. Makalede fakirliğin getirdiği problemler ve bu problemlerin çözüm yolları üzerinde duruldu. Yine fakirliğin kader veya kutsal olup olmadığı yönündeki tartışmalara yer verildi. Fakirliği kader olarak algılayan fikir akımlarına eleştirel yaklaşımda bulunuldu. Ayrıca fakirliğin kişinin inanç ve ahlakı üzerindeki olumsuz etkilerine de yer verildi. Kısaca fakirliğin, sosyal ve kişisel etkileri üzerinde değerlendirmelerde bulunarak, bunlardan kurtulmanın yolları araştırıldı.

Anahtar kelimeler: Sosyal ve kişisel fakirlik, kader fakirlik ilişkisi

Abstract:

There are types of poverty as social and personal. No matter what type of poverty it is, poverty brings about same problems. Poverty can be related to religion, sectarian, cult and choosing a (terrorist) organization. In this article we've studied problems that are caused by poverty and solution to the problems. Also we've studied whether poverty is a destiny or not and We've discussed if it's sacred. And we've criticised the doctrines which perceive the poverty as a destiny. We also examined negative impacts of poverty on individuals' faith and morality. Briefly, we've evaluated social and personal impacts of poverty and we've examined ways to get rid of these impacts.

Key Words: Social and personal poverty, poverty destiny relationship

GİRİŞ

Fakir kelimesi Arapça'da "delmek, kırmak" mânalarına gelen fakr kökünden sıfat olup asıl anlamı "omurgası (fekâr) kırılmış" kimsedir. İş yapamayacak düzeyde olup başkalarının yardımına gereksinim duyan ihtiyaç sahibi kişilere fakir denilir.¹ Fakir kelimesinin Kur'ân-ı Kerîm'deki kullanımlarını dikkate alarak² zengin olmayan, maddi sıkıntıları bulunan kişileri fakirlikle niteleyebiliriz.

Hz. Peygamber, fakirliğin getirdiği problemlerin iman ve ahlâkı değiştirme yönünde etki gücüne sahip olduğunu bildirmiştir. Bu yüzden de fakirlikle mücadele edilmesini emretmiştir.³ İnsanlık tarihinden itibaren fakirlikle mücadele vermek için dinler ve felsefeler çaba sarf etmişlerdir. Bu problemin müspet ve menfi yönleri üzerinde kitaplar ve makaleler yazılmıştır. Biz bu çalışmamızda geçmişin verilerinden de yararlanarak

¹ İbn Manzûr, Cemâlüddîn Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem el-Mısırî, *Lisânu'l-Arab*, (Beyrut: Daru Sadr, 1414), 5:62.

² el-Kasas 28/24; el-Haşr 59/8.

³ Muttaki el-Hindî, Alâeddin Ali el-Müttaki el-Hindî, *Kenzu'l-Ummal fi Süneni'l-Efâl ve'l-Ekvâl*, nşr. Bekrî Hayyanî, Saffet es-Sekâ, (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1981), 6:492, hn. 16682; Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî, *ed-Dürru'l-Mensur*, (Beyrut: Daru'l-Fikir, ts), 8:692; Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *es-Sünen*, nşr. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, (Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, ts), 4:324, "Edeb", 8, hn.5090.

konuya derinlik kazandırmaya, analiz ve sentezlerde bulunmaya gayret göstereceğiz.

İleride ifade edeceğimiz gibi Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde fakirliğin insanlar üzerindeki olumsuz etkisi olduğuna işaret edilmektedir. Hz. Peygamber de bu yüzden fakirliği eleştirmekte ve ondan uzak durmaya çalışmamızı istemektedir.

Fakirlik, insanları büyük günahlara sevk etme rolü oynayabileceği gibi küfre de taşıyabilecek/götürebilecek düzeyde şeytani etkiler yapabilir. Bu etkilerin başında ise zengin fakir arasındaki uçurum farklar yer almaktadır. Kendisine tepeden bakan bir zenginin yaşam düzeyi ile kendi yaşam düzeyini karşılaştıran fakirin kalbinde belki de noksan sıfatlarından uzak olan Yüce Allah'ın adaleti hakkında şüpheler oluşmaya başlar. Aslında bu şeytani vesvese ile gelişen bir fitnedir.

Dağılım dengesizliği fakirde sürekli hüznün ve kaygı yarattığı gibi bu dengesizlik onu Allah'a ibadetten uzaklaştırmaya, hırsızlığa, yalana, haram işler işlemeye de yöneltebilir. Bu yüzden Hz. Muhammed (S.A.V.), fakirlik fitnesinin şerrinden Allah'a sığınmıştır.⁴

Fakirlik yazılmış, çizilmiş bir kader midir? İnsan bu problemde çalışma ve emeği ile ne derecede kurtulabilir. Fakirler ve zenginler Yüce Allah'a karşı sorumluluğun neresindedir. Fakirlerin terör örgütlerinin ve illegal kuruluşların güdümüne girmemesi için alınması gerekli önlemler neler olmalıdır? gibi problemlerin çözümü günümüzün problemleri arasındadır. Bu çalışmamızda ilgili problemlerin tanıtım ve çözümüne yönelik çaba ve gayret sarf edeceğiz.

1. Fakirlik Problemine İlişkin Farklı Görüşler

Fakirlik problemi ile ilgili olarak çeşitli çözüm önerileri ileri sürülmüştür. Bunları şu şekilde özetlemek mümkündür:

1.1. Fakirlik Kutsaldır Diyenler

Bazı batıl din ve semavi din mensupları fakirliği Allah'ın destek verdiği bir kavrammış gibi görmektedirler. Onların iddialarına göre fakir düşmüş kişilerin biyolojik ihtiyaçlarını karşılayamamaları nedeniyle bedenleri eziyet çekmekte, bu eziyet de ruhun yücelmesine katkıda bulunmaktadır. Yusuf el-Kardavî'nin ifade ettiği gibi bu düşünce Hint fakirizmi, İran Manihaizm'i, Hıristiyan ruhbanlığı gibi koyu mistik temayüller yoluyla İslâm kültürüne karışmış hatta bazı Müslüman mutasavvıfların arasında da yayılmıştır. Hâlbuki fakirliğin övülmesi yönünde Kur'an-ı Kerim'de ve Hz. Peygamber'in

⁴ Tirmizi, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevrâ, *Sünenü't-Tirmizî*, nşr. İbrahim Atve İvad, (Mısır: Şirketü Mektebe ve Matbaatü Mustafa el-Babi el-Halebi, 1975), 5:525, Kitabu'd-De'avât, Bap: 76, hn.3495.

sahih sünnetinde bilgi bulunmamaktadır.⁵

Bazı uydurma hadislerin etkisinde kalarak fakirliğin zenginlikten üstün olduğu görüşünü savunmak İslam'ın özüne zarar veren bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımla İslam'ı özdeşleştirmenin toplumsal bir problem oluşturacağı bir gerçektir. Özellikle Hint fakirizmi, İran Manihaizm'i, Hıristiyan ruhbanlığı gibi akımların etkisinde kalan sûfilerin böyle bir yaklaşımı da doğru değildir. Çünkü bu tür yaklaşımlar İslâm'ın özüne aykırıdır.⁶

İslâm, insanların doğuştan «hür ve eşit» olduklarını savunur.⁷ Biyolojik ve maddî farklılıklar, iktisadî ve siyasî güçler asla üstünlük sebebi değildir. İnsanlar arasında üstünlüğün ölçüsü takva⁸ ve ilim⁹ gibi hususlardır. Bu yüzden de İslâm, sınıfsız bir toplum öngörür.¹⁰

Tasavvuf edebiyatında “rızk”, “kanaat” ve “tevekkül” gibi bazı kavramlar açıklanırken ağırlıklı olarak, rızıkların paylaştırıldığı, bunların isteğe bağlı olarak değişmeyeceği, dünya işlerinin umursamazlıkla yapıp var olanla yetinilmesi gerektiği şeklindeki düşüncelere yer verilir.¹¹ Hatta fakirliğin güzelliği, az rızıkla yetinmenin gerekliliği, miskinliğin fazileti, ahireti kazanmak isteyenlerin zühd hayatı yaşaması gerektiği konularında pek çok söz, hadis olarak uydurulmuştur.¹²

Fakirliği ve yoksulluğu esas alan, fakirliği öven ve fakirliğin zenginliğe karşı üstün olduğunu öngören din veya ideolojilerin etkisi altında kalmış bir toplum, siyasî, askerî, ekonomik ve kültürel bağımsızlığını koruyamayacağı gibi başka milletlerin hegemonyasına girerek onların esiri ve kölesi olabilir. Özgürlüğü ve bağımsızlığı savunan evrensel ve fıtrat dini olan İslâm dininin böyle bir hayat felsefesini kabul etmesi ve mensuplarına böyle bir olumsuzluğu öngörmesi düşünülemez. Ancak İslâm dinini yanlış anlayan bazı çevreler, fakirliğin övülmesi, zenginliğin yerilmesi konusunda gerçeklerle

⁵ Yusuf el-Kardavî, *Müşkiletü'l-fakr ve ve Keyfe Âleche'l-İslâm*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1987.), 7-8, 13.

⁶ Ahmet Tabakoğlu, “İslam İktisadı Açısından Kalkınma”, *İktisadi Kalkınma ve İslam*, Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi:3, (İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayınları:10, 1987), 246.

⁷ Ebû Dâvud, *es-Sünen*, 2:83, “Vitr”, 25, hn.1508.

⁸ el-Hucurat 49/13.

⁹ ez-Zümer 39/9.

¹⁰ Ahmet Tabakoğlu, “İslam İktisadı Açısından Kalkınma”, *İktisadi Kalkınma ve İslam*, Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi:3, (İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayınları:10, 1987), 246.

¹¹ Bkz. Abdülkerim el-Kuşeyrî, *er-Risaletü'l-Kuşeyriyye*, (Beyrut: 1990), 44, 160-163; Ebu Abdurrahman, es-Sülemi, *Tasavvufun Ana İlkeleri* (Sülem'nin Risaleleri), çev. Süleyman Ateş, (Ankara: 1981), 87-89, 149; Hulusi Arslan, “İktisadî Faaliyetin Kelâmî Yorumu” *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl: 8, Sayı:21 (Güz 2004): 120.

¹² Saffet Sancaklı, *Hadislerde Fakirlik ve Zenginlik Problemi*, (İstanbul: 2003), 222-231; Hulusi Arslan, “İktisadî Faaliyetin Kelâmî Yorumu” *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl: 8, Sayı:21 (Güz 2004): 120.

bağdaşmayan tutarsız ve asılsız bazı görüş ve yorumlar ileri sürmüşlerdir. Onların bu tür yanlış görüş ve yorumları İslâm'a mal edilemez.

Günümüzde Hz. Peygamber'in anlaşılması konusunda mevcut olan yanlışlardan biri de, onun hayatı boyunca fakir, yoksul ve muhtaç bir kişi olarak ve hiç zenginlik yüzü görmemiş, varlık sahibi olmamış, sürekli maddi sıkıntı içinde yaşamış bir insan gibi gösterilmiş olmasıdır ki, bu, tarihi gerçeklerle bağdaşmamaktadır. Te'vil ve tefsire muhtaç bazı hadislerin zâhirlerine bakılarak- veya bazı uydurma hadisler esas alınarak fakirliğin zenginlikten efdâl olduğu görüşünü çıkaranlar olmuştur. Bunun neticesinde sosyal bir problem olan fakirlik ile İslâm özdeşleştirilmeğe çalışılmıştır. Özellikle bu görüşleri sûfilerin daha çok savundukları gözlenmektedir."¹³

Fakirliği kutsal görüp çalışarak kazanç elde etmenin haram olduğu yönünde iddialarda bulunan sözde bazı sûfilerin varlığına şahit olmaktayız. Bunlara karşı Şeybani ve Serahsî gibi iki önemli İslâm bilgini eleştiri yöneltmiş ve onların ileri sürdükleri delillerin tutarsız ve mesnetsiz olduğunu ifade etmişlerdir. Bazı sûfiler çalışarak kazanç elde etmeyi tevekkül inancına aykırı olarak değerlendirmişlerdir. Halbuki onlar bir taraftan bu tür kazancı haram olarak görüyorlar diğer taraftan haram gördükleri üründen faydalanıyorlar. Onların bu tutumları kendi felsefeleriyle çeliştiklerini göstermektedir.¹⁴ Mâturîdî alimlerin, rızkın yaratma yönünden Allah'a, kazanma yönünden insana ait olduğu yönündeki tespitleri¹⁵ de onların görüşlerinin tutarsızlığına işaret etmektedir.

1.2. Cebriyye Mezhebi'nin Fakirliği Kader Olarak Görmesi

Eş'arî mezhepler tarihçisi Şehristânî'nin kayıtlarına göre Cebriyye mezhebinin üç kolu vardır. Bunlar Cehmiyye, Neccariyye ve Dırrariyye'dir. Bu üç mezhepten Cehmiyye'nin kurucularından Cehm b. Safvan'a (ö. 128/745) göre, insan fiillerini işlemeğe mecburdur, onun kudret, irade ve seçme özgürlüğü yoktur. Bu durumda Cehmiyye fakirliği kader olarak görmektedir.¹⁶ Cebriyye (Mücebbire), zulümlerine Allah'ın kaderini gerekçe gösteren Emevî yönetimince de desteklenmiştir. Cebriyye'ye göre, insanın fiillerinde

¹³ Bu ümmetin en hayırlıları fakir olanlardır. En süratli bir şekilde cennete yerleşecek olanları da zayıf olanlardır. Elbânî, Muhammed Nasırüddîn, *Silsiletii'l- Ehâdisi'z- Zaiife ve' I- Mevzûa*, (Riyad: Mektehetü'l-Maarif, 1412/1992), 2: 40; diğer hadisler için ayrıca bkz. Saffet Sancaklı, "Fakirlik Ve Zenginlikle İlgili Hadisler Üzerine Bir Deneme", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5/1, (2001):332, 369-371.

¹⁴ Sabri Orman, "İslam Entelektüel Geleneginde İktisadi Boyutun Teşekkülü: Şeybani , Serahsi Ve Kitabu' I- Kesb (II)", *İslam Ekonomisi Ve Finans Dergisi*, 2015/2, (2015): 47-50.

¹⁵ Hulusî Arslan, "İktisadî Faaliyetin Kelâmî Yorumu" *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl: 8, Sayı:21 (Güz 2004), s.127.

¹⁶ Şehristânî, Ebû'l-Feth Muhammed b. Abdilkerîm, *el-Milel ve'n-Nihal*, nşr. Ahmed Fehmi Muhammed, 2. Baskı, (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1992), 1: 71-72.

tasarruf tamamen Allah'a aittir ve fiillerde insanın hiçbir dahli söz konusu değildir. İnsanın iktisabı, irâde ve ihtiyârı yoktur. Allah'ın mutlak irâdesi karşısında insanlar havada rüzgârın gücüne bağlı olarak oraya buraya sürüklenen bir tüy gibidir. İnsanın fiilleri zorunlu olup Allah tarafından takdir edilmiştir.¹⁷

Cebriyye'nin ileri sürdüğü sağlam dayanaktan yoksun iddialar, insanın içinde yaşadığı ve iktisadi faaliyetin birer safhası durumunda olan teşebbüs etme, başarıya ulaşma dünyasının realiteleriyle de bağdaşmamaktadır.

Cebri anlayış, insanın irâde hürriyeti ve ihtiyârını ortadan kaldıran ve insanı pasifliğe sürükleyen bir güç olarak Kur'ân'ın insanın bireysel sorumluluğuna ve özgür iradesine teşvik eden temel prensiplerine de aykırıdır.

Cebriyye'ye göre fakirlik, kendisinden kurtulması istenen bir kötülük olarak algılanmasına rağmen, bu kötülüğün bir çaresi olmadığına ve bunun bir mukadderat olduğuna da inanılır. Bunlar, Allah'ın kudretine öyle bir anlam yüklerler ki, bu kudret keyfî olarak bir şeyi verir ve keyfi olarak geri alabilir.¹⁸

Cebriyye'ye göre, fakirlik bir kaderdir, insanların bunu değiştirme yetkisi de yoktur. Onlara göre, zenginlik ve fakirlik Allah'ın programladığı insanın değiştirme yeteneğinin dışında kalan iki kavramdır. Allah isteseydi bütün insanları zengin olarak programlar yeryüzünde hiç fakir kalmazdı. Hatta onların her birine Kârûn'un hazinelerini verebilirdi. Fakat Yüce Allah, insanlara birbirinden farklı varlık düzeyleri vererek verdiği şeylerde sınav yapmak istedi.¹⁹

Cebriyye'nin fakirliğin yazılmış çizilmiş bir kader olduğu yönündeki görüşüne benzer bir görüşün, Hinduizm'deki kast sisteminde varlığını görüyoruz. İçerik olarak İslâm'ın ruhuna ters düşen reenkarnasyon inancı daha çok Hindistan'da yaygındır. Çünkü burada reenkarnasyon inancı ile kast sistemi sayesinde herkesin kaderine razı olduğu bir dini yapı kabul edilmekte ve hayatın tamamı bir imtihan süreci olarak değerlendirilmektedir. Bu sistem dünyadayken sınıfını değiştiremeyen insanlara yeniden dünyaya geldiğinde daha üst tabakaya yükselebileme fırsatı vermektedir. Böylece dünya yaşamında mevcut düzene isyan etmeden yaşamak, dini inançlarından bir parça haline gelmektedir.²⁰ Reenkarnasyon sömürüye açık bir yapıya sahiptir. Çünkü bu inanç zulmü, baskıyı bir yaratılış olayı olarak ortaya koymakta, zalimlere ve emperyalistlere karşı

¹⁷ Abdülğaffar Aslan, *Kur'an Ekseninde Fakirlik Problemi*, (Isparta: Fakülte Kitabevi, 2003), 38-42.

¹⁸ Aslan, *Kur'an Ekseninde Fakirlik Problemi*, 38.

¹⁹ Kardavî, *Müşkiletü'l-fakr*, 7-8.

²⁰ Temel Yeşilyurt, "Reenkarnasyon/Tenasüh Düşüncesi", *Kelam el-Kitabı*, 2.baskı, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 702.

direnış hareketlerinden caydırmaya yönelik içerik taşımaktadır.²¹ Bu felsefenin arka planında, adaletsiz bir şekilde kurulmuş en alt tabakadaki sosyal sınıfların kendilerini sömürenlere karşı başkaldırmamaları için “sizin sınıfınız tanrısal kökenli bir kaddedir” anlayışını ön plana çıkararak bu alanda doğacak olumsuzlukları ve ayaklanmaları önlemek asıl hedef olabilir.

Reenkarnasyon, adaletsizliğı önlemek için çözüm aracı olamaz. Çünkü reenkar-nasyonun kendisi adaletsizliğe uğrayanları savunmak için değil onların ayaklanmalarını önlemek için üretilmiş sağlam dayanaktan yoksun iddialar olabilir.

1.3. Fakirliğin Yazılmış Çizilmiş Kader Olmayışı

Zulüm fiilleri ile kader arasında yakın ilişki kurarak bunun Allah'ın bir kaderi olduğu görüşüne karşı sistemli ve tutarlı ilk eleştiri Ma'bed el-Cühenî'den (ö. 83/702 [?]) gelmiştir. Ma'bed el-Cühenî, Cebriyye'nin dayandıkları kader doktrinini reddederek insanların fiillerinin üzerinde kudretlerinin bulunduğunu savunmuştur.²²

Cebriyye'nin görüşü sağlam temele dayanmamaktadır. Fakirlik bir kader değildir, insan ancak kendi çalışma ve gayretiyle fakirlikten kurtulabilir ve zenginler sınıfına geçebilir. Kur'ân-ı Kerîm bu hususa şöyle işaret etmektedir:

“İnsan için ancak çalıştığı vardır.”²³ “Şüphesiz ben, erkek olsun kadın olsun sizden bir şey yapanın emeğini boşa çıkarmam.”²⁴ “Namaz kılınca artık yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan nasibinizi arayın.”²⁵

Fakirliğin ve zenginliğin önceden yazılmış çizilmiş kader kapsamına alınması tutarlı gözükmemektedir. Çünkü fakir kişinin iyi bir çalışma yöntemi seçerek zengin olması, zengin kişinin de tembellik gösterip mevcut sermayesini tüketerek fakir düşmesi mümkündür.

Cebriyye'nin iddia ettiği gibi fakirlik yazılmış, çizilmiş, değişmez bir kader değildir, insan çalışmasıyla fakirlik sınırını aşabilir. İslam insanların çalışarak mülk edinmelerini emreder, fakat hastalık, doğal afetler gibi mücbir sebepler ile fakir düşmüş kişilere de yardım elinin uzatılmasını onlara yardım edilmesini de emretmektedir. Aşağıdaki ayetler bu hususa şöyle işaret etmektedir:

²¹ Veysel Güllüce, *Kur'an Işığında Reenkarnasyon*, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2004), 159-160.

²² Aslan, *Kur'an Ekseninde Fakirlik Problemi*, 43.

²³ en-Necm 53/39.

²⁴ Âl-i İmrân 3/195.

²⁵ Cuma 62/10.

“Allah'ın size emanet olarak tevdi ettiği şeylerden başkaları için harcayın; çünkü sizden imana eren ve Allah yolunda sınırsızca harcayanlar büyük bir mükâfat göreceklerdir.”²⁶ “Allah'ın size bağışladığı servetinizden muhtaçlara yardım ediniz, Allah yolunda harcayınız.”²⁷

Kişinin çaba ve gayretlerini aşan bir takım afetler, felaketler, hastalıklar, az gelişmiş sömürü durumundaki ülke halklarının işsizlikle mücadelede yetersiz kalması durumlarında varlıklı kişilere büyük görevler düşmektedir. Bu varlıklı kişilerin Müslüman kâfir ayrımı yapmadan muhtaç olan herkese yardım elini uzatması insani bir görevdir. İş bulamayan darda kalan insanlar, kötü kişilerin, kötü örgütlerin, insan tacirlerinin ve din tacirlerinin ellerinde maşa olma tehlikesiyle baş başadır.

İslam'da zenginlerin açları, fakirleri, yoksulları doyurmaları emredilmektedir. Nitekim Kur'ân, "Onların sahip oldukları her şeyde muhtaç ve yoksullar için bir hak vardır."²⁸ buyurarak, hak kavramını bu alana sokmuş, fakire yardım etmeyi bir seçenek olmaktan çıkarmış ve zorunlu bir görev haline getirmiştir.

Bir insana "zina etme, yalan konuşma, insan öldürme!" denebilir, ama günlerce "Aç dur!" denemez. Burada söz konusu insanlara yapılması gereken yasaklar koymak değil, karınlarının doyurulması ve çalışacaklara iş alanlarının açılmasıdır. Fakirler her zaman fakir ve muhtaç halde tutulmamalıdır; çalışarak kazanma fırsatı onlara da verilmelidir.

Her ne sebeple olursa olsun insanlar, açlık ve yoksulluk çilesi çeksinler diye yaratılmamışlardır. Geçmiş olduğu gibi bugün de bu çileyi çekmelerinin nedeni, bu konuya karşı duyarsız davranılmasıdır.²⁹

2. Fakirliğin Sebep Olduğu Sosyal Ve İtikadi Sonuçlar

Yoksulluğun yaygınlaşmasının iki yönden tehlikeli olacağına Kur'an ve hadislerde dikkat çekilmiştir:

a) Fakirliğin yaygınlaşması ve derinleşmesi, zenginlerin sonunu hazırlayacak olayların vukuu bulmasına zemin hazırlayabilir: "Allah yolunda infak ediniz. Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayınız, iyilik yapınız, çünkü Allah iyilik yapanları sever."³⁰ Bu ayetten anlıyoruz ki, fakirlerin elinden tutmamak zenginlerin aleyhine sonuçlanabilir. Yok-

²⁶ el-Hadid 57/7.

²⁷ en-Nûr 24/33; el-Bakara 2/254.

²⁸ ez-Zâriyât 51/19.

²⁹ Aslan, *Kur'an Ekseninde Fakirlik Problemi*, 202.

³⁰ el-Bakara 2/195.

sulluk problemleri yaşayan kişilerin zenginlere karşı haset, kin vb. düşmanlık duyguları gelişebilir, bu durum zengin fakir çatışmasına sebep olabilir.

b) "Yoksulluk kolayca hakikatin inkârına dönüşebilir.³¹ Bu hadisten anlıyoruz ki, küfür kelimesi hem inkâr hem de nankörlük manasına gelmektedir. İnkâr manasına alırsak, yoksullukla iman arasında bir bağlantı kuran Hz. Peygamber, mide ile gönül arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedir. Yoksulluk hem maddi hem de manevi kayıplara yol açabilir. İnsanın aşırı derecede muhtaç olması, onu imanından edebilecek duruma getirebilir.

Ekonomik bakımdan güçlü, fakat İslâm'a karşı düşmanlıklar besleyen bir toplum, aşırı derecede muhtaç Müslüman bir topluma yardım etmesi halinde, o toplumun imanından, değerlerinden fedakârlığı dolaylı olarak şart koşabilir. Yoksulluk içindeki o toplum, imanından fedakârlık yapabilecek düzeyde ağır baskılar altında kalabilir. Yukarıda ifade ettiğimiz hadise göre, Hz. Peygamber, yoksulluğun nasıl inkâra dönüşeceğine ve yoksullukla mücadele etmenin bir anlamda imanı korumak olduğuna işaret etmektedir.

Öte yandan yoksulluk, din değiştirmeye zemin hazırlayabilir. Kötü niyetli devletler, yoksulları örgütleyerek terör kamplarında eğiterek sömürmek istedikleri devletlerin başına bela edebilir. Demek ki yoksulluk iki tarafı keskin bıçak gibidir, kolayca zenginintiharına, yoksulun inkârına dönüşebilir. Hırsızlara ceza verme aşamasına geçmeden önce İslâm dini, onların temel ihtiyaçlarını karşılayacak ortam hazırlamamızı emretmektedir. Toplumda kadın, erkek ve çocuklar, beslenmek için yeterli gıdayı bulabilmeli, her ailenin barınma, eğitim ve sağlık ihtiyaçları giderilmelidir. Bunları temin eden devlet ve halk, İslâm'ın önerisini hatta emrini yerine getirip yoksullukla mücadelede başarılı olmuş demektir. Bu ihtiyaçların giderilmesi, büyük bir sosyal güvenlik sistemidir. Çünkü açlığın olduğu yerde güvenlikten bahsedilemez.³²

İslâm Peygamberi Hz. Muhammed fakirliğin bireye, aileye, topluma, millete, imana, ahlaka olumsuz yönde etki yapabilecek boyut kazanabilme yönüne işaret etmektedir. Buna aşağıdaki örnekleri verebiliriz:

Bir ülkeye fakirlik girdiği zaman o ülke halkının itikat alanında tehlikelerle karşı karşıya geleceği bir gerçektir. Fakirlik ve insanlar arasındaki gelir farklılıkları itikat boyutunda bozulmalara da etki etmektedir. Selef âlimlerinden bazılarının "Fakirlik bir

³¹ Müttakî el-Hindî, *Kenzu'l-Ummal*, 6: 492, hn. 16682; Süyûtî, *ed-Dürri'l-Mensur*, 8:692.

³² Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kuran Tefsiri*, Maide 38.ayetinin tefsiri, (İstanbul: Bayraklı yayınları, 2002), 6:19-26, Emrullah Fatiş, *İnanç Ve Ahlâk Bağlamında Dört Kitaptan Yankılar*, (Konya: Eğitim yayınevi, 2016), 66-69.

memlekete girdi mi kâfirlik ona beni de beraber götür der”³³ sözü buna işaret etmektedir. Zünnûn el-Mısrî (ö. 245/859) der ki: “İnsanların en kâfiri, sabrı olmayan ihtiyaç sahipleridir. İnsanlar arasında sabırlı olan ise pek azdır.”³⁴ Fakirliğin bir takım itikadi ve ahlaki bozulmalara zemin hazırlayacağında yadırganacak bir durum yoktur. Hz. Peygamberin aşağıdaki hadisleri de buna işaret etmektedir:

“Fakirlik nerede ise kâfirlik olayazdı.”³⁵ “Allah’ım kâfirlikten ve fakirlikten sana sığınırım.”³⁶ “Allah’ım fakirlikten, ihtiyaçtan, zilletten, haksızlık yapmaktan ve haksızlığa uğramaktan sana sığınırım.”³⁷ “Hediye, hediye oldukça onu kabul ediniz. Din aleyhine rüşvet olunca almayınız. Hâlbuki bunu terk edemezsiniz; ihtiyaç ve fakirlik sizi alıkoymaz.”³⁸

Yukarıdaki hadisler fakirliğin ahlak ve davranış bozukluğunun gelişmesine etki ettiğini ve fakir kişilerin din aleyhine kullanılmak üzere kendilerine verilen rüşveti almama cesareti gösteremeyeceklerini ifade etmektedir. Bu da fakirliğin din ve ahlak üzerindeki olumsuz etkisini açıkça ortaya koymaktadır.

Buhârî’de geçen bir hadis borcun borçluyu yalan söylemeye zorlayabileceğini hatta verdiği sözden dönmesine etki edebileceğini şöyle ifade etmektedir:

“Şüphesiz, insan borçlandı mı, konuşursa yalan söyler, vadederse, sözünde duramaz.”³⁹

Borç yükü altında ezilen, onu ödeme görevini yerine getirecek hiçbir kaynağa sahip olamayan insanların yalana başvurması, verdiği sözü tutamaması, yokluğun, yoksulluğun ürettiği bir sonuçtur. Bu tür kötü sonuçlarla karşılaşmamak için helal yoldan gelir getiren bir işte çalışmaya ihtiyaç vardır. Varlıklı olan kişi, zorunlu olarak yalan söyleme konumuna düşmez ve verdiği sözü de yerine getirir. Kur’ân-ı Kerîm haksız kazanç yollarını da yasaklamaktadır. Hz. Peygamber “yediklerinizin en hayırlısı kendi kazancınızdır”⁴⁰ buyurmaktadır. Gasp, hırsızlık, emanete hıyanet gibi haksız kazançlar Kur’ân-ı Kerîm’de yasaklanmaktadır. Aşağıdaki ayet bu hususa şöyle işaret etmektedir:

³³ Kardavî, Müşkiletü'l-fakr , 14-15.

³⁴ Kardavî, Müşkiletü'l-fakr , 14-15.

³⁵ Muttaki el-Hindî, *Kenzu'l-Ummal*, 6: 492, hn. 16682; Süyûtî, *ed-Dürri'l-Mensur*, 8: 692: كادالفران يكون كفرا:

³⁶ Ebû Dâvud, *es-Sünen*, 4:324, “Edeb”, 8, hn.5090: اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْكُفْرِ، وَالْفَقْرِ

³⁷ Ebû Dâvud, *es-Sünen*, 2:91, “Vitr”, 32, hn.1544: اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْكُفْرِ، وَالْفَقْرِ، وَالذَّلَّةِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ أَنْ أَظْلَمَ، أَوْ أَظْلَمَ

³⁸ Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî, *Hilyetü'l-Evliya ve Tabakatü'l-Asfiya*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1974), 5:165.

³⁹ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil, *el-Câmiu's-Sahîh*, nşr. Muhammed Zühayr b. Nasır en-Nasır, (Beyrut: Dâr-u Tavkî'n-Necât, 1422/2001), 1:166, “Ezân”, 149, hn.832.

⁴⁰ Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, 3:631, “Ahkam”, 22, hn.1358.

“Birbirinizin mallarını haksız şekilde yiyip tüketmeyin ve başkalarına ait meşru mallardan hiçbirini bilerek haksızlıkla tüketmek için hukuki hilelere başvurmayın.”⁴¹

Yoksul, açlık ve zaruret gibi mücbir sebeplerle küçük-büyük suçlar işleyebilir. Aynı şekilde zenginlik de insanı nankörlüğe, zulme sürükleyebilir. Bu nedenle, toplumsal hayatta ortaya çıkan olumsuzluklarda fakir-zengin bütün insanlar sorumludur. Kur’ân-ı Kerîm, yeryüzünde sağlam ve gerçek ahlâkî temele dayalı bir sosyal düzenin kurulmasını öngörmektedir. Böylece o, toplumdaki sınıf ayrımını ortadan kaldırmak için toplumun ezilmiş kesimlerini, yani yoksulları, yetimleri, dulları ve esirleri yerden kaldırmak üzere sürekli ıslah etme çabasında bulunmaktadır.⁴²

Kur’an’a ve Hz. Peygamber’in sözlerine dayalı veriler, insanı helal kazanca yönlendirmekte, haram kazançtan uzak kalmaya teşvik etmektedir. Sonuçta helal kazanç da haram kazanç da insanın iradesine bağlı çalışmanın ürünüdür. Bu durum da yazılmış, çizilmiş fakirliğin olmadığını göstermektedir.

3. İslam'ın Fakirliğe Getirdiği Çözüm Yolları

Yüce Allah, Kur’ân-ı Kerim’de insanların yoksulluğun üstesinden nasıl gelecekleri yönünde birçok çözüm önerileri sunmaktadır. Şimdi bu önerilerden bazılarını inceleyelim:

3.1. Çalışmak

Yerküre insanın emrine verilmiştir. İnsan bu kürede çalışarak rızkını temin etmelidir. Kur’ân-ı Kerîm’de bu husus şöyle ifade edilmektedir:

“O, yeryüzünü yaşanması kolay bir yer yapmıştır. Öyleyse onun her tarafını dolaşın ve Allah’ın verdiği rızıktan pay almaya çalışın ama hiçbir an aklınızdan çıkarmayın ki yine O’na döneceksiniz.”⁴³

“Sizi topraktan yaratıp geliştiren, orayı bayındır kılmanızı sağlayan O’dur.”⁴⁴

Yüce Allah insanların yeryüzünde geçimlerini temin edecek fakirlikten kurtaracak birçok imkânlar sunmuştur. İnsanların bu imkânlara başvurmaları gerekmektedir. Bu husus Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle ifade edilmektedir:

“Andolsun, size yeryüzünde imkân ve iktidar verdik. Sizin için orada birçok geçim imkânları da yarattık.”⁴⁵

⁴¹ el-Bakara 2/188.

⁴² Aslan, *Kur’an Ekseninde Fakirlik Problemi*, 166, 170.

⁴³ el-Mülk 67/15.

⁴⁴ el-Hûd 11/61.

Rızkî takdir eden Yüce Allah olmakla birlikte, o rızka ulaşmak için çeşitli çalışma yolları yaratmıştır. Bu yollara başvurmalıdır. Kur'ân-ı Kerîm bunu "yeryüzünün omuzlarında yürüyün"⁴⁶ ifadesi ile dile getirmektedir. Hz. Peygamber insanları çalışmaya teşvik etmek için "doğru dürüst bir tacir peygamberler, sıddıklar ve şehitlerle beraberdir"⁴⁷ buyurmuştur. Yüce Allah yaz ve kış şartlarını dikkate alarak ticaret amaçlı seyahatlere çıkan, bu yolla açlık tehlikesini atlatan insanları övmekte ve onlardan şükür ve ibadet beklemektedir.⁴⁸

Hız. Peygamber'in de ifade ettiği gibi bir insan için elinin emeğinden daha üstün bir kazanç yoktur.⁴⁹ Nitekim peygamberlerin hayatlarını incelediğimiz zaman peygamberlerin de birer meslek sahibi olduğunu görmekteyiz. İbn Abbas'tan naklen gelen hadise göre Hız. Âdem çiftçi, Hız. Nûh marangoz, Hız. İdris terzi, Hız. Mûsâ çobandı⁵⁰

3.2. Dayanışma

Hız. Peygamberin Mekke'den Medine'ye hicreti sırasında Küba'da verdiği ilk cuma hutbesinde toplum ve devlet düzeyinde ayakta kalabilmenin ön koşulu olarak adeta servet transferini öneriyor ve "Bir hurma parçacığı ile de olsa kendisini ateşten kurtarabilen kurtarsın. Bunu da bulamayan, bunu güzel bir sözle yapsın."⁵¹ diyordu. Sevgi ve dayanışma toplumunda, elden başka bir şey gelmemesi halinde, en azından güzel sözle mukabele etmeyi, Allah öncelikle Elçisi'ne uygulatıyor ve onun şahsında gösteriyordu. Böylece Küba'da siyasi bağımsızlığın işareti sayılacak cuma namazı da gündeme gelmiş ve haftalık genelge denebilecek hutbeler düzenli bir niteliğe bürünmüş oluyordu. İkinci genelgede ise Hız. Peygamber inananların "aralarında Allah'ın ruhu ile sevişmelerini" istiyor⁵² ve maddi dayanışmayı manevi bağlarla adeta perçinliyordu. Artık daha önce de değindiğimiz gibi, Medine döneminde kendi toplumlarını oluşturan Müslümanlar, inisiyatifi ellerine alacak ve fakir olanlar, her şeylerini bölüşmek üzere servetlilerle kardeş yapılacaktır.⁵³ "İslam bütün bireyleri evrensel bir kardeşlik bağı olan

⁴⁵ el-A'râf 7/10.

⁴⁶ el-Mülk 67/15.

⁴⁷ Tirmizi, *Sünenü't-Tirmizî*, 3:506, "Büyu", 4, hn.1209: وَالشُّهَدَاءُ وَالصَّادِقِينَ، وَالنَّبِيِّينَ، وَالصَّدُوقَ الْأَمِينَ مَعَ النَّبِيِّينَ، وَالشُّهَدَاءُ.

⁴⁸ el-Kureş 106/1-4.

⁴⁹ Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, 3:57, "Büyu", 15, hn.2072: Hiç bir kimse asla, elinin emeğinden daha hayırlı bir yiyecek yememiştir. Allah'ın nebisi Hız. Dâvût bile elinin emeğinden yerdi.

⁵⁰ Süyûtî, *Dürrü'l-Mensur*, 1:139: Hâkim, İbn Abbâs hadîsinden rivayet ediyor ki : "Hız. Dâvût zırh yapardı, Hız. Âdem çiftçi idi, Hız. Nûh marangoz idi, Hız. İdris terzi idi, Hız. Mûsâ çoban idi."

⁵¹ Ebu'l-Kasım Abdurrahman b. Abdullah b. Ahmed es-Süheyli, *er-Ravzu'l-Ünf fi Siret'n-Nebeviyye*, (Beirut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1412), 4:239.

⁵² Süheyli, *er-Ravzu'l-Ünf*, 4: 240.

⁵³ Faruk Beşer, *İslam'da Sosyal Güvenlik*, (İstanbul: Seha Neşriyat, 1988), 52.

uhuvvetle, hepsi bir ailenin üyeleriymiş gibi bütünleştirir.”⁵⁴

Şimdi bazı dayanışma türlerine genel bir bakış yapalım:

3.2.1. Devlet Vatandaş Dayanışması

İnsanların ellerinden gelen bütün imkânları kullanarak rızık arama ve rızık temin etme yollarına başvurması gerektiği gibi devletin de bu insanlara iş bulma konusunda yardım elini uzatması gerekmektedir. Yüce Allah hak edene hakkını vermeyi emretmektedir.⁵⁵

İslam nazarında devletin fakirleri koruma görevi vardır. Çünkü Hz. Peygamber'in "Hepiniz çobansınız ve hepiniz elinizin altındakilerden sorumlusunuz. Yönetici bir çobandır. Erkek, aile halkının çobanıdır. Kadın, kocasının evi ve çocukları için çobandır. Hepiniz çobansınız ve hepiniz çobanlık yaptıklarınızdan sorumlusunuz"⁵⁶ ifadesi aile reisinin hane halkına karşı sorumlulukları bulunduğuna ve devletin de kendisine bağlı halkından sorumlu olduğuna işaret etmektedir. Hz. Ömer'in şu sözleri de bu hususa işaret etmektedir:

“Fırat nehrinin kıyısında bir deve kaybolarak ölse kendimi kıyamet gününde Allah'ın huzurunda sorumlu görürüm.”⁵⁷ Yine Emevî Halifesi Ömer b. Abdülazîz (ö. 101/720) Hz. Ömer, “Aç fakiri, perişan hastayı, zorluklar içindeki çıplağı, kırgın yetimi, yalnız kalan dulu, ezilmiş mazlumunu, esir garibi, yaşlı ihtiyarı, ailesi çok, malı az olan kimseyi diğer memleketlerdeki benzerlerini düşündüm. Bildim ki Rabbim kıyamet gününde benden bunları soracak diyerek” seccadesinin başında ağlamıştır.⁵⁸

Kur'an-ı Kerim, fakir ve ihtiyaç sahibi insanlara maddî yardımda bulunmaya önem vermektedir:

“İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı taraflarına çevirmeniz(den ibaret) değildir. Asıl iyilik, Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, kitap ve peygamberlere iman edenlerin; mala olan sevgilerine rağmen, onu yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa, (ihtiyacından dolayı) isteyene ve (özgürlükleri için) kölelere verenlerin; namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren, antlaşma yaptıklarında sözlerini yerine getirenlerin ve zorda, hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanlarda (direnip) sabredenlerin tutum ve davranışlarıdır. İşte bun-

⁵⁴ Mustafa Özel, *İktisat ve Din*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 1994), 254.

⁵⁵ Nahl, 16/90.

⁵⁶ Buhârî, *el-Câmiu's-Sahih*, 2:5, “Cuma”, 11, hn.893.

⁵⁷ İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed, *et-Tabâkâtü'l-Kübrâ*, nşr. Muhammed Abdulkadir Ata, (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990), 3:232.

⁵⁸ İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail, *el-Bidaye ve'n Nihaye*, (Beyrut: Daru'l Fikir, 1986), 9:201.

lar, doğru olanlardır. İşte bunlar, Allah'a karşı gelmekten sakınanların ta kendileridir."⁵⁹

Bu ekonomik öngörülerin gerçekleşmesinin, ancak iman-amel bütünlüğü çerçevesinde mümkün olabileceği göz ardı edilmemelidir. Çünkü Allah'a karşı sadakat, bu âyette sunulan beş inanç esasına; O'na karşı sorumluluk bilinci de namaz ve zekât gibi hem bireyi hem de toplumu maddî ve manevî yönden ilgilendiren ibadetlere işaret eder.

Genel olarak, toplumsal dayanışma üzerinde duran Kur'ân-ı Kerîm öğretilerinin gündeme çıkarılması ve bunların öncelikli bir toplumsal ilke haline getirilmesi gerekir. Böylece toplumun bireylerinde gelişecek sorumluluk duygusunun bir sonucu olarak yoksulların sesine kulak veren bir sosyal düzen içerisinde insanların güvencesi sağlanabilir.⁶⁰

İslâm'da devletin görevi adaleti gerçekleştirmek, hayra yöneltmek, iyiliği emir, kötülüğü yasaklamaktır. Toplumda fazla malları olan zenginler varken fakirlerin aç kalması, yiyecek, giyecek ve barınaktan mahrum olması, ne adalet, ne hayır ve ne de iyilik sayılabilir. Fakirlik problemini çözecek iş sahaları açmak, yardımlaşmayı sağlayacak yol ve yöntemler geliştirmek de devletin görevleri arasındadır.⁶¹ İnsanların en hayırlısı nemelâzımcı bir ahlâkı bırakarak diğer insanlara faydası dokunan kişilerdir. Sosyal duyarlılık bir devleti ayakta tutan en önemli faktördür. Bunu bir örnekle açıklayalım:

"Kanuni Sultan Süleyman, devletini en yüksek seviyelere çıkarmıştır. Ama bu devlet, çöker mi diye de sürekli düşünmüş. Bu soruyu devrinin ünlü âlimlerinden Yahya Efendi'ye orijinali bugün Topkapı Sarayı'nda olan kendi el yazısıyla yazdığı bir mektupla sormuştur. Alınan cevap gayet kısadır. "nemelâzım be sultanım!" bu cevaba Kanuni bir mana veremez ve endişesi daha da artar. Yahya Efendi gibi bir zat, ciddi bir konuya böyle bir cevap vermezdi. Acaba ne demek istedi? Kalkar Yahya Efendi'nin Beşiktaş'taki ikametgâhına gider." Hocam ne olur mektubuma ciddi cevap ver" der. Yahya Efendi ise "Sultanım sorunuza düşünerek ve ciddi cevap verdim" der. Fakat cevaptan bir şey anlaşılmıyor. Sanki beni böyle işlere karıştırma demişsiniz. Bunun üzerine Yahya Efendi; "Bir devlette zulüm yayılsa, haksızlıklar ayyuka çıksa, görenler nemelâzım deyip uzaklaşsalar, sonra koyunları kurtlar değil, çobanlar yese, bilenler bunu söylemeseler, fakirlerin feryatları göklere çıksa ve bunu kimse işitmezse, işte o zaman devletin sonu gelir. Hazine boşalır, güven sarsılır, halkta hürmet duygusu yok olur.

⁵⁹ Bakara, 2/177.

⁶⁰ Aslan, *Kur'an Ekseninde Fakirlik Problemi*, 138.

⁶¹ Kardavî, *Müşkiletü'l-fakr*, 113-114.

Böylece çöküş kaçınılmaz olur" der.⁶²

Zulüm dünyevi çöküşe neden olduğu gibi uhrevi çöküşe de zemin hazırlar. Hz. Peygamber bu hususu şöyle ifade etmektedir:

"Zulümden sakının! Çünkü zulüm kıyamet gününde karanlıklar olacaktır."⁶³

Sosyal duyarlılığın en güzel örneğini Kur'ân-ı Kerîm'de buluyoruz. Kendileri sıkıntı ve ihtiyaç içerisinde olmasına rağmen, kardeşlerini kendi nefislerine tercih eden müminleri Kur'ân-ı Kerîm şöyle anlatmaktadır:

"Daha önceden Medine'yi yurt edinmiş ve gönüllerine imanı yerleştirmiş olan kimseler, kendilerine göç edip gelenleri severler ve onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık hissetmezler. Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir."⁶⁴

"Yoksullukla mücadelede dürüst ve kararlı bir politik irâde gereklidir. Çünkü yoksulluk yoksullar tarafından değil, siyasal yapılar ve uygulanan politikalardan meydana gelir. Bir ülkede girişimciliğin gelişmesi ve insanları yoksulluktan kurtaracak bir düzeye erişmesi de iktisadî olmaktan çok siyasal tercihler etkindir."⁶⁵

3.2.2. Akrabalar Arasında Dayanışma

Devletin vatandaşlarını destekleme görevi bulunduğu gibi, akrabaların da kendi aralarındaki fakirleri destekleme görevleri vardır. Aşağıdaki ayetler bu hususa işaret etmektedir:

"Ey insanoğlu, yakınlarına haklarını ver; düşküne de, yolda kalmışa da; ama sakın elindeki anlamsız, amaçsız bir biçimde saçıp savurma.⁶⁶ Öyleyse yakınlarınıza, muhtaçlara ve yolculara haklarını verin; bu, Allah'ın rızasını kazanmak isteyenler için en doğrusudur: Çünkü mutluluğa erecekler onlardır!"⁶⁷ "Anne-babanıza ve yakın akrabana, yetimlere ve muhtaçlara, kendi çevrenizden olan komşulara ve yabancı komşulara, yanınızdaki-yakınızdaki arkadaşına, yolcuya ve meşru yollarla malik olduklarınıza iyilik yapın. Doğrusu Allah böbürlenerek küstahça davrananları sevmez."⁶⁸

⁶² İhsan Cora, "Yönetim Ve Organizasyon Bilimi Açısından Koçi Bey Risalelerinin Analizi: Tarihsel Bir Araştırma" *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29, (Bahar 2016): 230.

⁶³ Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmi'u's-şâhîh*, nşr. Muhammed Fuad Abdül-baki, (Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, ts), 4:1996, "Kitabu'l-Bir ve's-Sıla Ve'l-Adab", 15, hn.2578.

⁶⁴ el-Haşir 59/9.

⁶⁵ Aslan, *Kur'an Ekseninde Fakirlik Problemi*, 195.

⁶⁶ el-İsrâ 17/26.

⁶⁷ er-Rûm 30/38.

⁶⁸ en-Nisâ 4/36.

3.2.3. Zekât Vererek Dayanışma

Fakirlikle mücadele yollarından bir tanesi de zekât vermektir. Kur'ân-ı Kerîm, yetim çocuk, dul kadın, ihtiyarlar, işçi, fakir ve yoksulları korumak için zenginlerin zekât vermesini emretmektedir. Zekât ile fakirler geçimini sağlayabilir ve kendilerine bir iş kurabilirler. Zekât; toplum fertleri arasında sosyal adâleti sağlayan; zengin ile fakir arasındaki iktisadî çekişmelerden zenginlere karşı fakirlerin sinesindeki öfkeyi, hasedi, kini kaldırıp yerine ülfeti, muhabbeti, sevinci yerleştiren; sefâletin yol açacağı genel felâketlerden, ahlâkî çöküşlerden insanları kurtaran bir modelin adıdır.⁶⁹

Yüce kitabımız Kur'ân-ı Kerîm namaz ve zekâtı yan yana zikrederek zekâtın önemine dikkat çekmektedir.⁷⁰ Aşağıdaki ayetlerde zekâtın önemine işaret etmektedir:

“Gerçekte erdemlilik, yüzünü doğuya veya batıya çevirmeniz ile ilgili değildir. Gerçek erdem sahibi, Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, vahye ve peygamberlere inanan, servetini kendisi için ne kadar kıymetli olsa da akrabasına, yetimlere, ihtiyaç sahiplerine, yolculara, yardım isteyenlere ve insanları kölelikten kurtarmaya harcayan; namazında devamlı ve dikkatli olan, zekâtla ilgili mali yükümlülüğünü ifa eden kişidir. Gerçek erdem sahipleri söz verdiklerinde sözünü tutan, felaket, zorluk ve sıkıntı anlarında sabredenlerdir. İşte onlardır sadakatlerini gösterenler ve işte onlardır Allah'a karşı sorumluluklarının bilincinde olanlar.”⁷¹ Kur'ân-ı Kerîm'de zekâtını verenlerden övgüyle söz edilmekte ve rahmet sıfatının tecellisine mazhar olacakları duyurulmaktadır.⁷² Yardım-laşmak, yapılması iyi ve doğru olanı önerip, yanlış ve kötü olandan sakındırmak müminin temel özelliklerindedir.⁷³

Zekât vermek zayıf kişileri darlıktan kurtararak onların da ibadete yönelmelerine zemin hazırlayan dini bir görevdir. İslam dini bireysel çıkarları koruma yerine toplumun çıkarlarını korumayı önceleyen bir din olup fakirlik ve yoksulluğa çözüm bulmak onun temel hedefleri arasındadır.

3.2.4. Komşular Arasında Dayanışma

Fakirliği önleme yollarından biri de komşuluk haklarını yerine getirmektir Komşuluk hakkı ile ilgili olarak aşağıdaki ayeti örnek verebiliriz:

⁶⁹ Aslan, *Kur'an Ekseninde Fakirlik Problemi*, 177.

⁷⁰ et-Tevbe 9/5, 11.

⁷¹ el-Bakara 2/177.

⁷² el-A'râf 7/156.

⁷³ el-Hac 22/40-41.

“Anne-babanıza ve yakın akrababanıza, yetimlere ve muhtaçlara, kendi çevrenizden olan komşulara ve yabancı komşulara, yanınızdaki-yakınınyzdaki arkadaşına, yolcuya ve meşru yollarla malik olduklarınıza iyilik yapın. Doğrusu Allah böbürlenerek küstahça davrananları sevmez.”⁷⁴

Hiz. Peygamber de bu konuda şu görüşlere yer vermektedir: “Allaha ve ahiret gününe iman eden, komşusuna ikram etsin.”⁷⁵ Komşusuna iyilik et ki mümin olasın, kendi nefsin için istediğini başkaları için iste ki Müslüman olasın»⁷⁶ “Cebrâil (A.S.) bana, durmadan komşuyu tavsiye ederdi. Neredeyse komşuyu komşuya varis kılacak zannettim”,⁷⁷ “Yanıdaki komşusunun aç olduğunu bildiği halde tok yatan kimse mü’min değildir”⁷⁸

3.2.5. Yoksulları Tespit Yoluyla Dayanışma

Fakirliğin önlenmesi yolunda harcama yapan kişiler Kur’ân-ı Kerîm’de birçok ayette övülmektedir. Bu ayetlerden bazılarını verelim:

“Allah yolunda mallarını harcayanların durumu, kendisinden yedi başak çıkan ve her başakta yüz tane bulunan bir buğday tohumuna benzer: Allah dilediğine kat kat verir ve Allah her şeyi kuşatan, her şeyi bilendir.”⁷⁹ “Servetlerini (Allah rızası için) gece ve gündüz, gizlice ve açıkça harcayanlar, mükâfatlarını Rablerinin katında görecektir: onlara ne korku vardır, ne de üzülmürler.”⁸⁰ “Siz hayır yolunda her ne harcarsanız Allah onun yerini doldurur. O rızık verenlerin en hayırlısıdır.”⁸¹ Bunu Hiz. Peygamber, “sadaka/zekât vermek maldan hiçbir şey eksiltmez” ifadesiyle dile getirmiştir.⁸² “İnsanlar hesap günü karşılıksız yardımda bulunup iyiler arasına girme isteğinin özlemidir. Hesap günü gelmeden Allah’ın rızık olarak verdiklerinden harcayanlar kazanacaktır.”⁸³ “Servetlerini Allah’ın rızasını kazanmak arzusuyla ve kalben mutmain olarak harcayanların durumu, verimli topraklar üzerindeki bahçe gibidir: Kuvvetli

⁷⁴ en-Nisâ 4/36.

⁷⁵ Buhârî, *el-Câmiu’s-Sahîh*, 8:11, “Edeb”, 31, hn.6019: مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُكْرِمْ جَارَهُ

⁷⁶ Tirmizî, *Sünenü’t-Tirmizî*, 4:551, “Zühhd”, 2, hn.2305: أَحْسَنُ إِلَى جَارِكَ تَكُنْ مُؤْمِنًا وَأَحِبَّ لِلنَّاسِ مَا تَحِبُّ لِنَفْسِكَ تَكُنْ مُسْلِمًا

⁷⁷ Buhârî, *el-Câmiu’s-Sahîh*, 8:10, “Edeb”, 28, hn.6015: مَا زَالَ جِبْرِيلُ يُوصِيَنِي بِالْجَارِ حَتَّى ظَنَنْتُ أَنَّهُ سَيُورَثُنِي

⁷⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nîsâbüri, *el-Mustedrak alâ el-Sahîheyn*, nşr.Mustafa, nşr.Abdulkadir Ata, (Beirut: Daru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1990), 4:184, hn.7307: لَيْسَ الْمُؤْمِنُ الَّذِي يَبِيْثُ وَجَارَهُ إِلَى جَنْبِهِ جَانِعٌ

⁷⁹ el-Bakara 2/161.

⁸⁰ el-Bakara 2/274.

⁸¹ Sebe, 34/39.

⁸² Müslim b. Haccâc, *el-Câmiu’s-Sahîh*, 4:2001, “Kitabu’l-Bir ve’s-Sıla Ve’l-Adab”, 19, hn.2588: مَا نَقَصَتْ صَدَقَةٌ مِنْ مَالٍ

⁸³ el-Münafikun 63/10.

yağmur yağdığı zaman ürün iki misli artar; ince yağmur ve nem bulunmakla ürününü verir.”⁸⁴

“Kendilerine yardım eli uzatılması gerekenler arasında, Allah yolunda kapanıp kalmış, yeryüzünde dolaşamaz olmuş yoksullar vardır.”⁸⁵ Yardımda bunların tespiti de önem taşımaktadır.

Altın ve gümüşlerini biriktirip yoksullara yardımda bulunmayanların ahirette alınlarından ve sırtlarından ateşle damgalanacakları yönündeki ilahi mesaj⁸⁶ yoksullara yardım etmemenin ahiretteki cezasını da dile getirmektedir.

Hz. Peygamber, insanın belini kıran dört musibetten söz etmektedir: Devlet başkanının halkına ihaneti, eşin ve komşunun ihaneti, dördüncüsü de çözüm yolu bulunmayan fakirliktir.⁸⁷ Fakirlikle mücadelenin önemi ve Yüce Allah nezdindeki derecesi Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle anlatılmaktadır:

Köleleri özgürlüğüne kavuşturanlar, kendi aç iken diğer ihtiyaç sahiplerini, yakını olan bir yetimi yahut toprağa uzanıp kalmış olan yabancı bir yoksulu doyuranlar cennetle insan arasında kalan sarp yokuşu aşma başarısını göstermiş olurlar.⁸⁸ İnsanın kendisini günah zincirinden kurtarmaya, aç iken başkasını doyurmaya, yakını olan bir yetimi yahut toprağa uzanmış kalmış olan yabancı biri yoksulu doyurmaya, imana ermişlerden olmaya çalışması, yapılması zor olan bir iştir. Bu tür güzel işleri yapmanın zor olduğundan dolayı Yüce Allah, böyle işleri yapmayı sarp yokuşa çıkmaya benzetmektedir.⁸⁹ “Sarp yokuş” olarak ifade edilen bu terimin Kur’ân-ı Kerîm’deki karşılığı 'akabe'dir (عقبة). Sarp yokuş, esir bir boynu kurtarmaktır (özgürlüğü için mücadele edene destek olmaktır) veya salgın bir açlık gününde insanların karnını doyurmaktır. Yakın bir yetime veya toprağa yapışan bir fakire ikramda bulunmaktır.⁹⁰ İnsanın bu tür yokuşa çıkmayı denemesi Yüce Allah tarafından övgüyle karşılanmaktadır, fakat sarp yokuşa çıkmayı denemeyen insanlar ilahi bir eleştiriye tabi tutulmaktadır. Kısaca Yüce Allah yapılması zor fakat yapıldığı zaman da güzel olan işleri insanın yapmasını öğütlemekte, bu tür güzellikleri yapan insanları erdemli ve dürüst kişiler olarak nitelemektedir. Dik-

⁸⁴ el-Bakara 2/265.

⁸⁵ el-Bakara 2/273.

⁸⁶ et-Tevbe 9/35; Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *el-Kâmil fi't-Târih*, nşr. Ömer Abdüsselâm et-Tedmürî, (Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-Arabi, 1997), 2:484.

⁸⁷ Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Düreyd el-Ezdî el-Basrî, *el-Fevaid ve'l-ahbâr*, nşr. İbrâhim Sâlih, (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1407/1986) (Nevâdirü'r-resâil içinde), 30, hn.20.

⁸⁸ el-Beled 90/11-18.

⁸⁹ el-Beled 90/10-18.

⁹⁰ Şaban Ali Düzgün, *Sarp Yokuşun Eteğinde İnsan*, 2.Baskı, (Ankara: Otto Yayınları, 2017), 13.

kat edilirse sarp yokuş şemsiyesi altında iman ve güzel ameller bir araya getirilmektedir.

Bir miskini doyumak, başkalarının haklarını korumak, insanlara kolaylık göstermek, bunlardan her biri ibadettir. Hz. Peygamber, “kim bir müminin dünyadaki sıkıntısını giderirse Allah da onun ahiretteki bir sıkıntısını giderir,⁹¹ kim aç bir mümini doyurursa, Yüce Allah onu ahirette cennet meyveleriyle doyurur, kim susamış bir müminin susuzluğunu giderirse, Yüce Allah onu mühürlü nektarla sular. Kim ki bir çıplağı giydirirse Yüce Allah ona yeşil cennet elbisesi giydirir”,⁹² diyerek yapılan yardımların boşa çıkmayacağını, dünya ve ahiret mutluluğu getireceğini bildirmektedir. Toplumsal feryatlara duyarsız kalmak Allah Tealâ'nın insana verdiği merhametten uzaklaşmaktır.

“Yüce Allah'ın merhametinden ve hoşnutluğundan uzak olan kalp merhametsiz olan bir kalptir. Bir adamın taş yürekli olması, merhametsiz bulunması pek fena bir alamettir. Bu hal adeta insanın ruhunda bir hastalıktır. Her derdin dermanı olduğu gibi bu hastalığın da şifası vardır. Yüreği katlaşıp da kendisine hiçbir şeyi etki etmeyen kimse, bir yetime baksın. Babasız kalmış bir yavrucuğa bakıp düşünsün. Bu onun gibisine birebir şifadır. Yetimin hali taşları bile ağlatır. Nerede kaldı ki insana etki etmesin, bu mümkün değildir. İnsan ne kadar merhametsiz olsa yine yetime şöyle bir bakıp düşününce etkilenmemesi mümkün değildir. Mutlaka onun yüreğinde yumuşama başlar, asıl iş düşünmektedir. Düşünmedikten sonra insan bin kere baksa para etmez. Babasız kalmış bir yetim, belki de bir şehit yavrusu, bu çocuk büyüyünceye kadar bin türlü şeye muhtaçtır. Yiyecek, giyecek, öğrenecek, terbiye görecektir, bütün bunlar için bu yavrunun üstüne kim kanadını gerecek. Babasız evlat yetiştirmek ateştir çok müşkül bir iştir. Anne bir işe girip her şeyi tamam etse bile yine bu yavrucağın boynu büküktür.”⁹³ Cennetle insan arasında kalan sarp yokuşu aşmanın yolu kimsesiz kalmış bu tür kişilere yardım elini uzatmakla mümkündür.

Yardıma muhtaç kişilere karşı bireysel görevlerimizin olduğu gibi, toplumsal ve devlet olarak da görevlerimiz vardır.

3.2.6. İsraktan Kaçınma

“İhtiyaç fazlası olarak alınan besinler, aslında açların hakkıdır. Çünkü dünyada üretilen besin miktarı, dünya nüfusunu doyuracak ölçüdedir. Fakat israf edilmektedir.

⁹¹ Müslim b. Haccâc, *el-Câmi'u's-Şaâhîh*, 4:2074, “Zikir”, 11, hn.2699: مَنْ نَفَسَ عَنْ مُؤْمِنٍ كُرْبَةً مِنْ كُرْبِ الدُّنْيَا، نَفَسَ اللَّهُ عَنْهُ كُرْبَةً مِنْ كُرْبِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ،

⁹² Tirmizi, *Sünenü't-Tirmizî*, 4:633, “Kitabu Sıfatı'l-Kiyame”, 18, hn.2449: أَيْمًا مُؤْمِنٍ أَطْعَمَ مُؤْمِنًا عَلَى جُوعٍ أَطْعَمَهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنْ ثَمَارِ الْجَنَّةِ، وَأَيْمًا مُؤْمِنٍ سَقَى مُؤْمِنًا عَلَى ظَمَأٍ سَقَاهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنَ الرَّجِيقِ الْمَخْتُومِ، وَأَيْمًا مُؤْمِنٍ كَسَا مُؤْمِنًا عَلَى عُرْيٍ كَسَاهُ اللَّهُ مِنْ خُضْرِ الْجَنَّةِ

⁹³ Uryanizade Ali Vahid Efendi, *Türkçe Hutbeler*, (İstanbul: Amidi Matbaası, 1928), 325-329.

Nice açları doyuracak besinleri kaygısızca israf ediyor, çevresinde açlıktan inleyenlerin ahı onun kalbini sıkıştırarak hayatını zehir etmiş oluyor. Unutmamak lazımdır ki, bugün dünyada bir açlık felâketi kadar, bir tokluk, bir aşırı beslenme felaketi de insanlığı tehdit etmektedir. Hastanelerin bir yanında yetersiz beslenmeye bağlı enfeksiyon hastaları tedavi edilirken, bir yanında da aşırı beslenmeye bağlı damar sertliği, kalp ve şeker hastalığı müptelaları tedavi görmektedir.”⁹⁴ İnsanların yukarıdaki sorunları yaşamamaları için “yiyiniz, içiniz israf etmeyiniz”⁹⁵ ayetinin bir kurtuluş reçetesi olduğunu dikkate almaları gerekir. İsraf malı, faydasız yere ve dini ölçülere aykırı olarak kullanmaktır.

“Yine bugün bilinen bir husustur ki, hayatı ve geçim şartlarını zorlaştıran sebeplerin başında israf, özellikle de biyolojik israf gelmektedir. Bilgi ve görgü kıtlığı ise bu israfı körüklemektedir. Biyolojik israfın sınırı, tarlaya ihtiyaçtan fazla gübre atılmasına kadar genişlemektedir. Kur’ân-ı Kerîm’in israfı yasaklamasının bir hikmeti de maldan herkesin faydalanmasını sağlamak olsa gerektir.”⁹⁶

3.2.7. Güven Toplumu Oluşturma

İslam can ve mal güvenliğini ön planda tutan bir dindir. Kur’ân-ı Kerîm’in beş temel amacı vardır. Bu beş temel amaç, dini hurafelerden korumak, canı korumak, malı korumak, akli ve nesli korumaktır. Bunlar, toplumu ayakta tutan temel dinamiklerdir. Dinin temel hedefi, insanları dünya ve ahiret mutluluğuna ulaştırmaktır. Bu amaca ulaşmak için, doğru bir din öğretisine ihtiyaç vardır. Kur’ân-ı Kerîm’in temel hedefi, güven veren bir toplum kitlesi oluşturmaktır. Bu kitlenin oluşabilmesi için onun öğretilerini esas almak gerekir. Bu öğretileri en güzel bir biçimde uygulayan Hz. Muhammed’dir. Onun ahlakı Kur’ân-ı Kerîm’le şekillenmiştir. Kur’ân-ı Kerîm’i başkasının ahlakıyla değil, başkasının ahlakını Kur’ân-ı Kerîm’le şekillendirme esastır. Bu esasa örnek teşkil eden İslam peygamberi Hz. Muhammed’dir. Çünkü o, Kur’ân-ı Kerîm’e bağlı olarak yaşayan, ona bağlı olarak konuşan ve mutlu bir toplum oluşturmayı hedefleyen bir peygamberdir. Bu nedenle olmalıdır ki Kur’ân-ı Kerîm onu şu ifadelerle övmektedir:

“Size kendi aranızdan öyle bir Peygamber geldi ki zahmete uğramanız ona ağır gelir. Kalbi üstünüze titrer, müminlere karşı pek şefkatli ve merhametlidir.”⁹⁷

Hz. Muhammed Kur’ân-ı Kerîm sayesinde en güzel ahlaki donanımlara kavuşmuştur. Kur’ân-ı Kerîm, güvenilen insan tipi yetiştirmeyi hedeflemektedir. Bu hedefe

⁹⁴ Ahmet Coşkun, “Ayetlerin Işığında Fakirlik Ve Açlık Problemi”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7, (1990):56.

⁹⁵ el-A’râf 7/32.

⁹⁶ Coşkun, “Ayetlerin Işığında Fakirlik Ve Açlık Problemi”, 57.

⁹⁷ et-Tevbe 9/128.

ulaşan insanların, ahirette cennet ödülüyle ödüllendirileceğini bildirmektedir. Mümin kavramının anlamı, kendisine güvenilen insan demektir, ayrıca yüce Allah için de mümin vasfı kullanılmaktadır. Yüce Allah için mümin vasfı kullanıldığı takdirde, bu kavram insanlara güven veren anlamına gelmektedir. Bu bakımdan insanlara güven verme işinin Yüce Allah'tan başladığını ve O'nun insanlardan güvenilir insan olmalarını istediğini söyleyebiliriz. Bu amaca ulaşmak için Allah, güven timsali peygamberler göndermektedir. Bunlardan biri de son peygamber Hz. Muhammed'dir. Peygamberlerin hayat hikâyelerini incelediğimiz zaman, başta Hz. Muhammed olmak üzere, diğer bütün peygamberler gönderildikleri topluma güvenilir insan olma örneğini sergilemişlerdir.

Başkalarına zarar vermemek, ayrıca muhtaç kişilere yardımda bulunmak, mutlu bir toplum modeli oluşturmak, dinlerin temel hedefleri arasında yer almaktadır. Hz. Muhammed on üç yıllık Mekke döneminden sonra Medine devletini kurmuş ve orada toplumun mutluluğunu sağlayacak Medine sözleşmesine imza atmıştır. Mutlu, güvenilir bir toplum modelinin oluşabilmesi için, bireysel, sosyal ve siyasi ahlâkın toplum tarafından içselleştirilmesine ihtiyaç vardır.

Can ve mal güvenliği, bir toplumun en fazla ihtiyaç duyduğu ahlak ilkelerindedir. Kur'ân-ı Kerîm'de bunun örneklerini görmekteyiz:

“Eğer bir kimse bir insanı öldürürse bütün insanlığı öldürmüş gibidir ve bir kimse bir hayat kurtarırsa bütün insanlığı kurtarmış gibi olur.”⁹⁸

Yine Hz. Peygamber eli ve dili ile başkalarına zarar vermeyen kişiyi, Müslüman olarak nitelemektedir.⁹⁹ Hz. Peygamber güvenilir bir tüccarın, peygamberlerle, şehitlerle birlikte olacağını müjdelemiş olması,¹⁰⁰ ticari ahlakın da ne kadar önem taşıdığına işaret etmektedir.

Zenginleşme, bir başkasının fakirleşmesine yol açacak düzeyde haksız kazanç elde etme yoluyla da olmamalıdır.¹⁰¹ Güven toplumunun oluşabilmesi için karaborsadan da uzak durmalıdır. Hz. Peygamber karaborsaya başvuran kişinin melun olduğunu ifade ederek konunun hassasiyetine dikkat çekmiştir.¹⁰² İslam, insanların yiyecekleriyle oynayarak servet ve kazanç temin eden, halkı sıkıntıya sokarak mutlu olmaya çalışan

⁹⁸ el-Maide 5/32.

⁹⁹ Buhârî, *el-Câmiu's-Sahih*, 1:11, “İman”, 4, hn.10.

¹⁰⁰ Tirmizi, *Sünenü't-Tirmizi*, 3:506, “Büyu”, 4, hn.1209: النَّاجِرُ الصَّدُوقُ الْأَمِينُ مَعَ النَّبِيِّينَ، وَالصَّادِقِينَ، وَالشُّهَدَاءَ.

¹⁰¹ Ali Bakkal, “Borçlar Hukukunda Sebepsiz Zenginleşme Kurumunun Genel Şartlarından "Fakirleşme" Üzerine Mukayeseli bir Tetkik” *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2, (2001):11-18

¹⁰² İbn Mâce, 3:282, “Ticaret”, 6, hn.2153.

karaborsacıları eleştirmiş ve yaptıkları işin hiç de doğru olmadığını açıklamıştır.¹⁰³

Kısaca, fakirlerin de gerekli desteği alarak mutlu olabileceği, yardımlaşma ve sosyal duyarlılık bilinci taşıyan güvenli bir topluma ihtiyaç vardır.

SONUÇ

Devletin toplum bireylerinin haklarını koruma yönünde önlem almaması, toplumun bireyleri arasında sömüren ve sömürülen iki aşırı grubun oluşması sosyal fakirliği; kişinin tembelliği tercih ederek yeterli düzeyde çalışma ve geçim temin etme yoluna gitmemesi bireysel fakirliği tetiklemektedir. Bir kişi fakir düştükten sonra legal görünümüne bürünmesine rağmen illegal olan dinî, siyasî örgütlerin ellerinde maşa olarak kullanılabilir. Toplum bireylerini bu tür örgütlerin tuzağına düşmekten uzak tutmanın yolu, sosyal ve siyasal çözümler üretmenin yanında İslam dininin önerdiği çözüm yollarını toplumsal alana yaymanın önemi büyüktür.

Bedene verilen eziyetin ruhu yücelttiği yönündeki görüşler batıldır. Bu görüşlerin İslam'la bağlantısı kurulamaz. Böyle bir bağlantı kuran bazı İslam mutasavvıfları aslında Hint fakirizmi, İran Manihaizm'i ve Hıristiyan ruhbanlığı gibi akımların etkisinde kalmıştır. Böyle bir anlayış İslam'ın özüne aykırıdır.

Cebriyye'nin iddiasına göre, fakirliği Allah programlamıştır, fakir ise bu programı yaşamak zorundadır. Bu görüş İslam'ın çalışmayı teşvik eden öğretilerine aykırıdır. Benzer bir algı Hinduizm'in kast sisteminde görülmektedir. Onlara göre, tanrının ayaklarından yaratılan fakirlerin bu hayatı değiştirme yetkileri yoktur. Bu görüşün de sağlam bir temelinin olduğu söylenemez.

Mücbir sebepler ile fakir düşmüş kişilerin bu badireyi atlatabilmeleri için İslam dini öneriler sunmakta ve fakirlere yardım etmeyi, onları bulunduğu konumdan kurtarmayı ibadet saymaktadır. İslam içerisindeki bu çözüm önerileri önceden programlanmış bir fakirliğin olmadığını, bir insanın fakir olabileceği gibi, bu durumdan kurtulabileceğini de göstermektedir.

Fakirliğin yaygınlaşmasını önleme yönünde adım atmamak, zenginlerin de sonunu hazırlayacak gelişmelere yol açabilir. İslâm, zenginleri korumak için fakirlikle mücadele etmeyi öneriyor.

İslam'ın, fakirlikten kurtarma önerilerini şu şekilde özetlemek mümkündür:

¹⁰³ Hüseyin Küçükkalay, "Kur'ân-ı Kerîm Ve Fakirlik Problemi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2, (1995):170.

1-Bunlardan ilki bir kişinin çalışması ve gayretidir. İslam'a göre bir kişi, geçimini temin etmek için yeryüzünün tamamını çalışma alanı olarak değerlendirmelidir.

2-İkincisi ise devlet ve millet arasındaki dayanışmadır.

Devlet millet dayanışması sağlanmalı, nemelâzımcılık yerine, sosyal adalet tesis edilmelidir. Akrabalara, komşulara, yoksullara yardım elini uzatmak, israftan kaçınmak, yoksulları tespit edip onlara zekât vermek, toplumsal feryatlara duyarsız kalmamak, cennetle insan arasındaki sarp yokuşu aşmanın güç kaynağıdır.

Kısaca fakirlik problemi dinî, ahlakî, siyasî, sosyal ve bireysel duyarlılık sayesinde çözüme kavuşturulabilir.

Kaynakça

- Aslan, Abdülğaffar. *Kur'an Ekseninde Fakirlik Problemi*. Isparta: Fakülte Kitabevi, 2003.
- Bakkal, Ali. "Borçlar Hukukunda Sebepsiz Zenginleşme Kurumunun Genel Şartlarından "Fakirleşme" Üzerine Mukayeseli bir Tetkik". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (2001):11-18.
- Bayraklı, Bayraktar. *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kuran Tefsiri*. Maide 38.ayetinin tefsiri. İstanbul: Bayraklı yayınları, 2002.
- Beşer, Faruk. *İslam'da Sosyal Güvenlik*. İstanbul: Seha Neşriyat, 1988.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil. *el-Câmiu's-Sahîh*. nşr. Muhammed Zühreir b. Nasır en-Nasır. Beyrut: Dâr-u Tavkî'n-Necât, 1422/2001.
- Cora, İhsan. "Yönetim Ve Organizasyon Bilimi Açısından Koçi Bey Risalelerinin Analizi: Tarihsel Bir Araştırma". *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 29, (Bahar 2016):230.
- Coşkun, Ahmet. "Ayetlerin Işığında Fakirlik Ve Açlık Problemi". *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (1990):56.
- Düzgün, Şaban Ali. *Sarp Yokuşun Eteğinde İnsan*. İkinci baskı. Ankara: Otto Yayınları, 2017.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî. *es-Sünen*. nşr. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, ts.
- Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî. *Hilyetü'l-Evliya ve Tabakatü'l-Asfiya*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1974.
- Elbânî, Muhammed Nasırüddîn. *Silsiletü'l-Ehâdisi'z-Zaife ve'l-Mevzûa*. Riyad: Mektehetü'l-Maarif, 1412/1992.
- Fatiş, Emrullah. *İnanç Ve Ahlâk Bağlamında Dört Kitaptan Yankılar*. Konya: Eğitim Yayınevi, 2016.
- Güllüce, Veysel. *Kur'an Işığında Reenkarnasyon*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2004.
- Hâkim en-Nîsâbü'rî Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed. *El-Mustedrak alâ el-Sahîheyn*. nşr. Mustafa, Abdulkadir Ata. Beyrut: Daru'l-Kütüb'l-İlmiyye, 1990.
- İbn Düreyd. Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Düreyd el-Ezdî el-Basrî. *el-Fevaid ve'l-ahbâr*. nşr. İbrâhim Sâlih. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1407/1986 (Nevâdirü'r-resâil içinde).
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail. *el-Bidaye ve'n Nihaye*. Beyrut: Daru'l Fikir, 1986.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b.Yezîd el-Kazvinî. *Sünen*. nşr. Şuayb Arnaut, Muhammed Kamil Karabelli. Dımaşk: Daru'r-Risaleti'l-Alemiyye, 2009; a.mlf., *Sünen*, nşr. Şuayb Arnaut, Adil Mürşid vd. Dımaşk: Daru'r-Risaleti'l-Alemiyye, 2009.
- İbn Manzûr, Cemâlüddîn Ebu'l-Fazl Muhammed b.Mükerrem el-Mısırî. *Lisânu'l-Arab*. Beyrut: Daru Sadr, 1414.

- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed. *et-Tabâkâtü'l-Kübrâ*. nşr. Muhammed Abdulkadir Ata. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990.
- İbnü'l-Esîr, İzzeddin, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *el-Kâmil fi't-Târih*. nşr.Ömer Abdüsselâm et-Tedmürî. Beyrut: Daru'l-Kitabî'l-Arabi, 1997.
- Kardavî, Yusuf. *Müşkiletü'l-fakr ve Keyfe Âlecehe'l-İslâm*. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1987.
- Küçükkalay, Hüseyin. "Kur'ân-I Kerîm Ve Fakirlik Problemi". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (1995):170.
- Müslim b. Haccâc, Ebü'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *el-Câmi'u's-sahîh*. nşr. Muhammed Fuad Abdalbaki. Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, ts.
- Müttakî el-Hindî Alî b. Hüsâmiddîn b. Abdilmelik b. Kadîhân. *Kenzu'l-Ummal fi Süneni'l-Efal ve'l-Ekvâl*. nşr. Bekrî Hayyanî, Saffet es-Sekâ. Beyrut: Müessesetür-Risale, 1981.
- Orman, Sabri. "İslam Entelektüel Geleneginde İktisadi Boyutun Teşekkülü: Şeybani Serahsi Ve Kitabı' L-Kesb (II)", *İslam Ekonomisi Ve Finans Dergisi* 2015/2 (2015): 47-50.
- Özel, Mustafa. *İktisat ve Din*. İstanbul: İz Yayıncılık, 1994.
- Sancaklı, Saffet. "Fakirlik Ve Zenginlikle İlgili Hadisler Üzerine Bir Deneme". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/1 (2001):332.
- Süheyli, Ebu'l-Kasım Abdurrahman b. Abdullah b. Ahmed. *er-Ravzu'l-ünf fi Siret'n-Nebeviyye*. Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1412.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî. *Dürrü'l-Mensur*. Beyrut: Daru'l-Fikir, ts.
- Şehristânî, Ebü'l-Feth Muhammed b. Abdilkerîm. *el-Milel ve'n-Nihal*. nşr. Ahmed Fehmi Muhammed. 2. Baskı. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1992.
- Tabakoğlu, Ahmet. "İslam İktisadı Açısından Kalkınma". *İktisadi Kalkınma ve İslam, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi*:3. İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayınları:10, 1987.
- Tirmizi, Ebü İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevra. *Sünenu't-Tirmizî*. nşr. Ahmed Muhammed Şakir (1 ve 2.cild), Muhammed Fuad Abdalbaki (3.cild), İbrahim Atve İvad (4ve 5.cild). Mısır: Şirketü Mektebe ve Matbaatü Mustafa el-Babi el-Halebi, 1975.
- Uryanizade Ali Vahid Efendi. *Türkçe Hutbeler*. İstanbul: Amidi Matbaası, 1928.
- Yeşilyurt, Temel. "Reenkarnasyon/Tenasüh Düşüncesi". *Kelam el-Kitabı*. 2.baskı. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.

STRUCTURED ABSTRACT

Social And Theological Approaches On The Poverty Problem

SHORT ABSTRACT

Hz. Muhammed reported that the problems brought by poverty have the power to influence one's faith and morality. He therefore ordered the fight against poverty. Throughout the history of mankind, religions and philosophies have struggled to combat poverty. Books and articles have been written on the positive and the negative aspects of this problem. In this study, we will make use of the data of the past to add depth, and try to analyze as well as synthesize it.

LONG ABSTRACT

It is pointed out in Qur'an and the hadith that the poverty has a negative effect on people. That is why Hazrat Mohammad criticizes poverty and desires us to try to stay away from him.

Poverty can play the role of leading people up the garden path through great sins, or it can have diabolical influences that cause blasphemy. The first of these effects is the great gap between the rich and the poor. Doubts about the justice of Allah the Almighty may begin to take hold in the poor's heart who compares his life with that of the rich.

The maldistribution of the resources may keep the poor's distance from worship, to theft, to lying, to the abusive works, while it creates constant sadness and anxiety for the poor. Therefore, Hazrat Mohammed (p.b.u.H.) takes refuge in Allah away from the evil of poverty.

Is poverty of a written, an unchangeable fate? To what extent one can get rid of this problem with their work and labor? Do the poor and the rich fulfill their responsibilities towards Almighty God? What measures should be taken so that the poor do not fall under the influence of terrorist and illegal organizations? Solving problems of such nature is of today's agenda. In this study, we identified the problems related to the promotion and resolution of such problems.

Social poverty is the result of the state's failure to take measures to protect the rights of members of the society, and of the formation of two extremist groups exploiting and being exploited among the members of the society. Persons who prefer laziness and do not work adequately cause individual poverty. One who grows poor may very well become a pawn to religious, political organizations that are illegal. The way to keep so-

ciety's members away from the trap of such organizations is to produce social and political solutions as well as to spread the solutions offered by Islam to the social field.

There are some opinions that glorify the corporal suffering as a means to elevate the soul. These views are superstitious. These views cannot be linked to Islam. Some Islamic sufis who made such connections had actually been influenced by movements such as Indian fakirism, Iranian Manichaeism and Christian clergy. Such an understanding is against the essence of Islam.

According to Cebriyya's claim, God has programmed poverty, and the poor must live in accordance with this program. This view is contrary to the teachings of Islam that promote labor. A similar perception is seen in the caste system of Hinduism. For them, the poor who are created out of the feet of God don't have any authority to redirect their life. This view cannot be said to have a sound basis.

In order for the poor to be able to survive through this misfortune, Islam offers religious proposals, and considers helping the poor, and to spare them from their bad position as worship. These solution proposals in Islam show that there isn't any pre-programmed poverty, and that a person can grow poor, and then escape this situation.

Not taking steps towards preventing the spread of poverty may lead to problems that would prepare the end of the rich. Islam advises to fight poverty in order to protect the rich.

In the Qur'an, Allah the Almighty offers many solutions as to how people would overcome poverty. These follow as:

1. The first is the work and the effort produced by a person. According to Islam, one should consider the whole of the Earth as working area to make a living.
2. The second is the solidarity between the state and the nation.

Solidarity between the nation and the state must be ensured, and the social justice should be established rather than the indifference. It is also among the duties of the state to prepare business districts that would solve the problem of poverty, and to develop methods and ways for cooperation. The best people are the ones who are sensitive to other people providing benefits for them. Social sensitivity is the most important factor in maintaining a state. Extending aid to the relative, the neighbor, the poor, and abstaining from misspending, identifying the poor and handing zakat to them, and being sensitive to social cries for help is the source of power for one to overcome the steep slope between one and the Paradise.

3. Creating a Trustful Society

Islam is a religion that keeps the life and the property safe at the outset. The main aim of the Koran is to create a trustedworthy type of person, and a trustful community. The concept of Momin points out to the person who is trusted, and it is also used describing Allah the Almighty. To use the concept of Momin describing Allah the Almighty necessitates that the concept provides people with confidence. In this respect, one can say that the deed of providing confidence for people begins first by the hand of Allah the Almighty, and that He wants people to become reliable. In order to achieve this goal Allah sent down numerous prophets iconic for their trustworthiness. One of them is the last prophet, that is Hazrat Mohammad. When we examine the life stories of the prophets, firstly that of Mohammad, we see that they put themselves forth as model human beings that are trustworhy in the societies they were sent down to. Safety of life and property is of the moral principles that a society needs most. Enrichment should not be achieved through unjust ways which would lead to the impoverishment of another. Islam criticizes the traffickers getting by stealing off of people's food and wealth, and getting happier by causing people into trouble, and makes clear that their work is not of justice at all.

In short, the problem of poverty is to be solved by religious, moral, political, social and individual sensitivity.